

woord gaat. En om dat aan te geven, zet je dat woord tussen aanhalingstekens.

Het woord 'knal' werd als jongerenwoord populair rond 1925.

Haakjes

Haakjes worden vooral gebruikt om nog wat extra informatie te vermelden: *Hengelo (Overijssel)*.

Gedachtepuntjes

Gedachtepuntjes komen meestal op de plaats te staan waar een schrijver een zin niet afmaakt. Ze staan vaak in spannende boeken. Een gebeurtenis, gedachte of uitspraak wordt dan ineens stopgezet en de lezer moet de rest (in gedachten) aanvullen. Daarom heten de puntjes ook gedachtepuntjes. Het horen er drie te zijn. Als een volledig woord of een halve zin wordt weggelaten, komt er een spatie vóór de puntjes.

Opeens hoorden we ...

Als een woord wordt afgebroken terwijl het woord dus nog niet volledig is geschreven, komt er geen spatie vóór de puntjes.

Het was een heksenke...

Gedachtepuntjes met daaromheen haakjes worden gebruikt als een gedeelte van een citaat is weggelaten.

'Wat ze (...) zeiden, begreep ik direct.'

Aandachtstreepjes

Als je informatie in een zin extra aandacht wilt geven of juist een beetje wilt wegstoppen, kun je die informatie tussen streepjes zetten (met een spatie ervoor en erachter).

De voorzieningen in de kantine zijn - in overleg met alle leerlingen - flink uitgebreid.

21 Stijlfiguren

Stijlfiguren zijn manieren van zeggen of schrijven waarbij de taal er anders uitziet dan gewoonlijk. Stijlfiguren worden gebruikt om de taal mooier te maken. Stijl betekent eigenlijk ook mooi. Soms worden stijlfiguren ook gebruikt om de dingen duidelijker te zeggen. Als je iemand bijvoorbeeld op een gewone manier *een grote man* noemt, komt dat minder krachtig over dan wanneer je diezelfde persoon *een boom van een vent* zou noemen. *Een boom van een vent* is een stijlfiguur. Er zijn veel verschillende soorten stijlfiguren. Hieronder worden de belangrijkste genoemd.

Beeldspraak

Beeldspraak wil zeggen dat je schrijft of spreekt in beelden. Je luisteraars of lezers krijgen niet zomaar te horen dat iets klein of groot is, nee, je hebt het over *een kabouter* of *een reus*. Dat is het beeld dat je voor hen oproept. En dat is dus beeldspraak. Anders gezegd: bij beeldspraak vergelijk je iets of iemand ergens mee. Er zijn verschillende vormen van beeldspraak.

Vergelijking met als

Mensen, dieren of dingen worden in een als-vergelijking ergens mee vergeleken, waarbij het woordje *als* de verbindende schakel is. De betekenis van een als-vergelijking is meestal gemakkelijk te raden. Die is bijna altijd: *heel erg ...*

zo arm als Job (heel erg arm)
 zo bang als een wezel
 (heel erg bang)
 zo berooid als een kerkrat
 zo blij als een kind
 zo blind als een paard
 zo brutaal als een aap
 zo dom als het achtereind
 van een varken
 zo dood als een pier
 zo doof als een kwartel
 zo dronken als een tor
 zo duf als een konijn
 zo eerlijk als goud
 zo fit als een hoentje
 zo fris als een hoentje
 zo geel als een kanarie
 zo gek als een aap
 zo gek als een deur
 zo gezond als een vis
 zo glad als een aal
 zo grijs als een duif
 zo groen als gras
 zo hard als steen
 zo helder als kristal
 zo hongerig als een paard
 zo kaal als een luis
 zo kaal als een biljartbal
 zo klaar als een klontje
 zo koel als een kikker

zo koppig als een ezels
 zo krom als een banaan
 zo krom als een hoepel
 zo lek als een mandje
 zo lelijk als de nacht
 zo licht als een veertje
 zo lui als een varken
 zo lomp als een koe
 zo mager als een lat
 zo mak als een lammetje
 zo mak als een schaap
 zo moe als een hond
 zo nijdig als een spin
 zo oud als de mensheid
 zo oud als Methusalem
 zo plat als een dubbeltje
 zo plat als een pannenkoek
 zo rood als een biet
 zo rood als een kreeft
 zo rood als een tomaat
 zo rot als een mispel
 zo scherp als een mes
 zo slank als een den
 zo slap als een dweil
 zo slap als een vaatdoek
 zo sterk als een beer
 zo sterk als een leeuw
 zo sterk als een os
 zo stijf als een plank
 zo traag als een slak

zo trots als een pauw
 zo vast als een huis
 zo vlug als een aal
 zo vlug als water
 zo wit als een doek
 zo zacht als boter
 zo zacht als fluweel
 zo zacht als satijn

zo zacht als zijde
 zo zeker als één plus
 één twee is
 zo zeker als wat
 zo ziek als een hond
 zo zwart als de nacht
 zo zwart als een raaf
 zo zwart als roet

Er zijn ook als-vergelijkingen die niet met zo beginnen.
 De betekenis van sommige van die uitdrukkingen is minder
 gemakkelijk te raden.

als bij toverslag
plotseling

als de dood zijn
heel erg bang zijn

als een kip zonder kop
zonder nadenken

als een speer
heel snel

als een zoutzak
onderuitgezakt, lusteloos

als haringen in een ton
dicht opeengepakt

als sardientjes in een blik
dicht opeengepakt

balen als een stekker
iets heel erg vervelend vinden

balen als een stier
iets heel erg vervelend vinden

beven als een rietje
heel erg beven

branden als een fakkel
enorm branden

Dat staat als een paal boven
water.

Dat is overduidelijk; dat is
heel zeker.

een mond als een schuurdeur
een grote, brutale mond

een waarheid als een koe iets wat heel beslist waar is	lopen als een kieviet snel lopen en met korte pasjes
erin gaan als koek lekker zijn	werken als een rode lap op een stier razend maken
iets kunnen missen als kiespijn iets helemaal niet graag hebben	roken als een ketter heel veel roken
groeien als kool heel hard groeien	roken als een schoorsteen heel veel roken
gillen/krijsen als een mager speenvarken heel hard gillen	slapen als een os diep slapen
Het slaat als een tang op een varken. Het is totaal onzinnig.	slapen als een roos lekker slapen
kloppen als een zwerende vinger helemaal juist zijn	staan als een huis goed en stevig in elkaar zitten; goed doordacht zijn
lachen als een boer die kiespijn heeft lachen, maar niet van harte omdat je eigenlijk helemaal geen reden hebt om te lachen	stelen als de raven veel en vaak stelen
leven als een beest meestal gezegd van mensen die veel drinken en slecht voor zichzelf zorgen	stinken als een otter heel erg stinken
lopen als een gazelle op een mooie manier heel hard kunnen lopen	trillen als een rietje heel erg trillen
	verdwijnen als sneeuw voor de zon snel helemaal verdwijnen
	werken als een paard hard werken

zakken als een baksteen een examen niet halen	zingen als een nachtegaal heel mooi zingen
zich verspreiden als een lopend vuurtje snel overal bekend worden	zwijgen als het graf ergens beslist niet met iemand over praten

Veel vergelijkingen met het woordje *als* kunnen ook samengevat worden in één woord.

zo eerlijk als goud	goudeerlijk
zo geel als een kanarie	kanariegeel
zo zacht als boter	boterzacht
zo sterk als een beer	beresterk

Soms bestaat de vergelijking eigenlijk alleen als één enkel woord. De uitgebreide vergelijking met *als* wordt dan niet of zelden gebruikt.

bloedheet (men zegt nooit: zo heet als bloed)	lijkbleek loodzwaar mierzoet moddervet muisstil oliedom peperduur pijlsnel poedelnaakt poeslief ragfijn rotsvast (een rotsvast vertrouwen in iemand hebben)	snipverkouden spekglad spiegelglad spijkerhard steenrijk stokdoof stokoud stokstijf straatarm torenhoog vederlicht vlijmscherp zonneklaar (volstrekt duidelijk)

Metafoor

Als je twee dingen vergelijkt zonder *als* te gebruiken, heet dat een metafoor.

We eten vandaag het witte goud. (asperges)

Pak eens aan met je kolenschoppen. (grote handen)

Wat heeft die een schuiten! (grote voeten)

Je bent een engel. (Je bent lief.)

Metonymie

Metonymie is afgeleid van een Grieks woord en betekent eigenlijk *verandering van naam*. Je noemt iets niet bij de eigenlijke naam maar je gebruikt een andere benaming. En dan gaat het bij metonymie vooral om de volgende gevallen:

 Je noemt een deel, maar je bedoelt het geheel.

De bemanning van het schip telde 100 koppen. (bedoeld is: 100 mensen)

Wij wonen in Holland. (bedoeld is Nederland)

 Je noemt het geheel, maar je bedoelt maar een deel van dat geheel.

Nederland heeft met 2-0 gewonnen van Frankrijk. (Je bedoelt niet heel Nederland, maar bijvoorbeeld alleen het nationale voetbalelftal.)

 Je noemt het omhulsel maar je bedoelt de inhoud.

Wie lust er nog een kopje? (bedoeld is bijvoorbeeld thee)

 Je noemt de maker maar je bedoelt het product.

Hij heeft een echte Karel Appel in huis hangen. (bedoeld is een schilderij van Karel Appel)

Omkering en vooropplaatsing

Geen beeldspraak maar wel ook een stijlfiguur is *omkering* (ook *inversie* genoemd). Daarbij is de woordvolgorde anders dan gebruikelijk is.

Normaal: We denken dat het toeval is.

Inversie: Toeval is het, denken we.

Als iets heel nadrukkelijk voorop komt te staan dat normaal gesproken niet voorop staat, dan heet dat *vooropplaatsing* (ook *prolepsis* genoemd).

Normaal: Zijn gezicht was rood nadat hij een half uur had gelopen.

Vooropplaatsing: Rood. Dat was zijn gezicht nadat hij een half uur had gelopen.

Zowel inversie als vooropplaatsing is bedoeld om datgene wat vooropgezet wordt meer onder de aandacht te brengen.

Tautologie

Bij een tautologie zeg je iets dubbelop. En dat doe je om datgene wat je wilt zeggen krachtiger over te laten komen. Verschillende uitdrukkingen zijn tautologieën: *vast en zeker*, *enkel en alleen*. Tautologieën kunnen ook foutief zijn. Meestal gebruik je ze dan per ongeluk.

Het is een soort schilderij zoals bijvoorbeeld Herman Brood er veel heeft gemaakt.

In deze zin zijn *zoals* en *bijvoorbeeld* dubbelop gebruikt. Het zijn allebei signaalwoorden die aangeven dat er sprake is van een voorbeeld.

Dubbelzinnigheid

Je kunt als spreker of schrijver met opzet dingen zeggen of schrijven die meer betekenissen hebben. Dat is dubbelzinnigheid. Dubbelzinnigheid komt veel voor in moppen.

Ken je de broer van de rechter? Die is krommer.

In deze mop zit de dubbelzinnigheid in het woord *rechter*.

Personificatie

Een spreker of schrijver kan dieren of dingen iets laten doen wat ze eigenlijk niet kunnen. Zo kan een schrijfster schrijven:

De huizen groetten mij vriendelijk. De schrijfster doet dan alsof de huizen personen zijn. Dat heet *personificatie*. Ook als een schrijver dieren laat praten, is dat een vorm van personificatie.

Ironie, sarcasme, zelfspot

Ironie is spot. Daarbij wordt iets of iemand een beetje belachelijk gemaakt, zonder dat het echt heel vervelende of harde spot is.

Misschien kun je het bruggetje proberen.

(Gezegd tegen iemand die net ervoor in het water terecht is gekomen toen hij probeerde over een sloot te springen.)

Sarcasme is harde of gemene spot, bedoeld om iemand te kwetsen. Cynisme is iets zogemaamd op een vriendelijke manier zeggen, maar je bedoelt het dan heel gemeen.

Het lukt je niet erg om geen fouten te maken, geloof ik.

Bij zelfspot maak je met opzet jezelf een beetje belachelijk. Zelfspot wordt ook wel *galgenhumor* genoemd. Dat woord *galgenhumor* verwijst eigenlijk naar de vroegere (door anderen bedachte) zelfspotgrapjes van mensen die werden opgehangen.

'Een slecht begin van de week', zei de gevangene, en op maandag werd hij opgehangen.

22 Spreekwoorden en zegswijzen

Spreekwoorden en zegswijzen zijn ook stijlfiguren, maar dan een heel bijzondere soort. Ze behoren tot de beeldspraak. Het zijn vaste uitdrukkingen, die altijd min of meer met dezelfde woorden en in dezelfde betekenis voorkomen.

184

Bij spreekwoorden en zegswijzen is het taalgebruik nooit letterlijk bedoeld, maar altijd figuurlijk. Figuurlijk wil zeggen dat je de figuur, het beeld, voor je ziet: het is alsof ...

Ik ben verliefd is letterlijk taalgebruik. Je gebruikt daarbij een zin waarmee je direct aangeeft wat er aan de hand is.

Ik heb vlinders in mijn buik is figuurlijk taalgebruik. Doordat je verliefd bent, is het alsof er vlinders in je buik fladderen.

Functie van spreekwoorden en zegswijzen

Spreekwoorden en zegswijzen worden gebruikt omdat ze:

- de taal wat mooier maken;
- op een krachtige manier duidelijk maken wat de taalgebruiker bedoelt.

Ze is erg blij. *Ze is in de zevende hemel.*

Verschil spreekwoord en zegswijze

De woorden *spreekwoord* en *zegswijze* worden vaak gebruikt voor hetzelfde. Maar er is toch wel een verschil.

Spreekwoord

- is een volledige zin;
- is een advies of wijsheid;
- ziet er altijd hetzelfde uit.

Zegswijze

- is vaak een halve zin;
- is een vaststelling;
- kan een beetje veranderen.

De appel valt niet ver van de boom.

Dit is een hele zin. De betekenis en wijsheid van de zin is: *kinderen gedragen zich vaak hetzelfde als de ouders*. De zin komt nooit in het meervoud voor (niet: *de appels vallen niet ver van de bomen*). De zin komt (als spreekwoord) nooit in de verleden tijd voor; het is nooit: *de appel viel niet ver van de boom*. Dit is dus een spreekwoord.

185

Andere voorbeelden van spreekwoorden zijn:

Als het kalf verdronken is, dempt men de put.
 Mensen nemen vaak pas maatregelen als het te laat is.
 Gooi nooit je oude schoenen weg, voordat je nieuwe hebt.
 Je moet niet te snel iets wegdoen; misschien heb je het toch nog een keer nodig.

De uitdrukking *iets uit zijn duim zuigen* is geen hele zin; er staat bijvoorbeeld geen onderwerp in. De zegswijze betekent: *iets verzin-
 nen*. Een zin waarin deze zegswijze gebruikt wordt, is geen
 wijsheid, maar een vaststelling. De uitdrukking kan ook op
 verschillende manieren voorkomen, bijvoorbeeld in de tegenwoor-
 dige tijd en de verleden tijd.

Hij zuigt het uit zijn duim. Hij zoog het uit zijn duim.

Hier hebben we dus te maken met een zegswijze.
 Andere voorbeelden van zegswijzen zijn:

een gat in je hand hebben gemakkelijk veel geld uitgeven
 met de noorderzon vertrekken plotseling weggaan, zonder iets
 tegen anderen te zeggen

Onze taal kent veel meer zegswijzen dan spreekwoorden.
 Spreekwoorden zijn er maar een paar honderd; zegswijzen zijn er
 duizenden. Spreekwoorden en zegswijzen samen worden *uitdruk-
 kingen* genoemd.

Spreekwoorden

Als de kat van huis is, dansen de muizen op tafel.
 Als er geen toezicht is, wordt er van alles gedaan wat eigenlijk niet
 mag.
 Als twee honden vechten om een been, loopt de derde er mee
 heen.
 Als twee mensen of groepen ergens ruzie over maken, dan heeft
 een derde persoon of groep daar vaak voordeel van.
 Baat het niet, het schaad ook niet.
 Misschien helpt datgene wat je doet niet, maar je zult er ook geen
 nadeel van ondervinden.
 Beter één vogel in de hand dan tien in de lucht.
 Je kunt beter tevreden zijn met een klein beetje dat je zeker hebt
 dan verlangen naar veel dingen die je misschien nooit zult krijgen.
 Blaffende honden bijten niet.
 Voor mensen met een grote mond hoeft je meestal niet bang te zijn
 omdat ze uiteindelijk toch niets doen.
 Eén zwaluw maakt nog geen zomer.
 Als één ding goed gaat, wil dat nog niet zeggen dat alles goed gaat.
 Eerlijk duurt het langst.
 Als je eerlijk bent, beleef je daar op den duur meer plezier van dan
 wanneer je niet eerlijk bent.
 Haastige spoed is zelden goed.
 Als je veel haast hebt, gaan er vaak veel dingen fout.
 Je moet het ijzer smeden als het heet is.
 Als je een kans krijgt, moet je die ook benutten.
 Nieuwe bezems vegen schoon.
 Als er ergens nieuwe mensen komen te werken, dan nemen die
 meestal maatregelen om dingen veranderd te krijgen.
 Spreken is zilver, zwijgen is goud.
 Je kunt soms beter je mond houden dan je mening geven.
 Hoge bomen vangen veel wind.
 Belangrijke personen krijgen veel kritiek.

Wie het onderste uit de kan wil hebben, krijgt het lid (of: de deksel) op de neus.

Wie te veel wil hebben, krijgt uiteindelijk vaak niets.

Zachte heelmeeesters maken stinkende wonden.

Als je geen duidelijke en harde maatregelen neemt, los je de problemen niet op.

Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens.

Het is nergens zo fijn als thuis.

Wie een kuil graaft voor een ander, valt er zelf in.

Wie een ander ongelukkig probeert te maken, wordt vaak zelf ongelukkig.

Wie het laatst licht, licht het best.

Wie nog kan lachen als alles afgelopen is, heeft het duidelijk het beste gedaan.

Wie niet waagt, die niet wint.

Mensen die geen risico's durven nemen, hebben minder kans iets te bereiken dan mensen die juist wel risico's durven nemen.

In het land der blinden is eenoog koning.

Tussen mensen die niets kunnen, valt iemand die een beetje presteert al gauw op.

Kleine potjes hebben grote oren.

Kinderen horen alles en daarom moeten volwassenen - zo vinden ze - voorzichtig zijn met wat ze zeggen als er kinderen in de buurt zijn.

Als er één schaap over de dam is, volgen er meer.

Er moet één persoon zijn die als eerste iets durft; daarna durven anderen dan ook wel.

Als de vos de passie preekt, boer pas op je kippen.

Let goed op wanneer een onbetrouwbaar persoon met je begint te slijmen.

oost, west, thuis best.

Thuis voelt men zich het meest op z'n gemak.

De morgenstond geeft goud in de mond.

Wie vroeg op de dag begint te werken, kan meer werk verzetten.

Wie voor een dubbeltje geboren is, wordt nooit een kwartje.

Wie arm geboren wordt, blijft arm.

Je moet een gegeven paard niet in de bek kijken.

Je moet geen negatieve dingen zeggen over iets wat je cadeau hebt gekregen.

Zegswijzen

van a tot z

Wie A zegt, moet ook B zeggen. van het begin tot het einde
Wie eenmaal ergens aan begon-
nen is, moet ook doorzetten.

in de aap gelogeed zijn

opeens in een moeilijke situatie terechtgekomen zijn

Nu komt de aap uit de mouw.

Nu blijkt pas hoe het werkelijk zit.

in goede aarde vallen

goed ontvangen worden

Abraham gezien hebben

50 jaar of ouder zijn

weten waar Abraham de

weten hoe iets werkt of gedaan

mosterd haalt

moet worden

niet op je achterhoofd

dingen goed snappen; niet gek

gevallen zijn

zijn; behoorlijk slim zijn

Er schuilt een addertje onder

Alles lijkt in orde te zijn, maar als

het gras.

je heel goed oplet, zie je dat er een probleem of bezwaar is.

de langste adem hebben

iets het langst volhouden

met je rug tegen de muur staan

in een heel moeilijke situatie

zitten

op je dooie akkertje

op je gemak

appels met peren vergelijken

dingen vergelijken die niet te

vergelijken zijn

door de zure appel heen bijten

iets doen wat heel vervelend is

maar wat wel moet gebeuren

voor een appel en een ei

bijna gratis; heel goedkoop

tussen de bedrijven door

tussen andere bezigheden in

Het komt voor de bakker.	Het komt in orde; het wordt geregeld.
iets op de lange baan schuiven aan de lopende band uit de band springen	iets uitstellen tot later voortdurend iets ongewoons doen wat je normaal gesproken niet doet snel beledigd zijn
lange tenen hebben de baard in de keel krijgen	een lagere stem krijgen in de puberteit
als kat en hond leven met je verkeerde been uit bed gestapt zijn	altijd ruzie met elkaar hebben een slecht humeur hebben
de benen nemen het beestje bij zijn naam noemen	ervandoor gaan, vluchten duidelijk en precies zeggen hoe je over iets of iemand denkt
iemand iets betaald zetten niet door de beugel kunnen Dat was een zware bevalling. vechten tegen de bierkaai	op iemand wraak nemen niet aanvaardbaar zijn Dat ging erg moeilijk. een strijd voeren die geen zin heeft omdat je hem toch niet kunt winnen
het bijltje erbij neergooien	ergens mee stoppen omdat je er geen zin meer in hebt of denkt dat het toch niets wordt
geen blad voor de mond nemen	zeggen wat je van iets vindt zonder je in te houden
iemand het bloed onder de nagels vandaan halen de bloemetjes buiten zetten iets tot op de bodem uitzoeken het over een andere boeg gooien buiten je boekje gaan	dingen doen die anderen heel erg storen of ergeren flink feestvieren iets heel erg goed onderzoeken het op een andere manier proberen dingen doen die je niet mag doen

de boel op stelten zetten	er een chaos van maken; voor opschudding zorgen
rare bokkensprongen maken	gekke, onvoorspelbare dingen doen
Boontje komt om zijn loontje.	Degene die een straf verdient, krijgt hem uiteindelijk ook.
je eigen boontjes doppen	voor jezelf zorgen; je eigen zaken regelen
op de bonnefooi om de hete brij heen draaien	zonder van te voren iets te regelen niet echt zeggen wat er werkelijk aan de hand is
een brok in de keel hebben	bijna moeten huilen van ontroering
over de brug komen	toegeven aan wat iemand van je wil; geld geven
praten als Brugman er de brui aan geven voor dag en dauw door een diep dal gaan veel noten op je zang hebben Het regent pijpenstelen. niet samen door één deur kunnen er geen doekjes om winden	veel en overtuigend praten ergens mee stoppen al heel vroeg een moeilijke periode meemaken veel eisen hebben Het regent heel erg hard. steeds problemen met elkaar hebben zonder je in te houden precies zeggen wat je van iets vindt
Daar kun je donder op zeggen. een gat in de lucht springen ergens de buik van vol hebben	Dat zal zeker gaan gebeuren. ergens heel blij mee zijn iets helemaal niet meer leuk vinden
een geluk bij een ongeluk	iets prettigs of positiefs, waardoor het nare dat er gebeurd is, minder erg wordt

een geschenk uit de hemel	iets onverwachts waarmee je heel blij bent omdat het precies op tijd komt
met een stalen gezicht Het is niet alles goud wat er blinkt.	zonder gevoelens te tonen Het lijkt allemaal heel mooi en goed te zijn, maar in werkelijkheid valt het tegen.
je groen en geel ergeren de handen uit de mouwen steken	je heel erg ergeren hard werken
met de handen in het haar zitten	niet meer weten hoe het verder moet
met hangen en wurgen met hart en ziel hemel en aarde bewegen	met heel veel moeite helemaal, met volle inzet heel veel moeite doen om iets voor elkaar te krijgen
tegen heug en meug grappig uit de hoek komen de hond in de pot vinden	met veel tegenzin een grappige opmerking maken ontdekken dat anderen alles al hebben opgegeten
iets op eigen houtje doen	iets helemaal alleen doen of regelen
op z'n janboerenfluitjes	op z'n gemak, zonder echt goed op te letten
er de kantjes af lopen iemand op de kast jagen	zo min mogelijk doen iemand ergens mee plagen ook al weet je dat hij of zij daardoor boos zal worden
de kat uit de boom kijken	ergens niet meteen aan beginnen, maar even afwachten om te kijken hoe het zal verlopen en hoe anderen het zullen doen
een kat in de zak kopen	iets kopen wat later van slechte kwaliteit blijkt te zijn

iets op je kerfstok hebben	iets verkeerd gedaan hebben; meestal gaat het dan om iets wat van de wet niet mag
kind noch kraai hebben als een kip zonder kop er als de kippen bij zijn de kluts kwijt zijn	geen familie en vrienden hebben zonder nadenken er heel snel bij zijn in de war zijn; het niet meer precies weten
de knoop doorhakken over koetjes en kalfjes praten	een beslissing nemen over onbelangrijke dingen praten; babbelen
op hete kolen zitten	onrustig zijn, ongeduldig zijn omdat je eigenlijk weg moet
ergens het land aan hebben tegen de lamp lopen iemand voor het lapje houden met een schone lei beginnen	iets heel vervelend vinden betrapt worden iemand voor de gek houden helemaal opnieuw beginnen, meestal na een periode waarin er veel fout is gegaan
iets op je lever hebben	ergens mee zitten; iets willen vertellen aan anderen maar het niet goed durven
met lood in de schoenen iemand in de maling nemen met man en macht	aarzelend en met grote tegenzin een grap met iemand uithalen met heel veel mensen, die zich allemaal volledig inzetten
twee linkerhanden hebben aan iemands lippen hangen	heel onhandig zijn heel geïnteresseerd zijn in wat iemand vertelt
iemand de loef afsteken	iemand te snel af zijn; iemand overtreffen
door de mand vallen	iets niet meer kunnen ontkennen; moeten toegeven dat je schuld hebt

iemand naar de mond praten met je mond vol tanden staan Dat is mosterd na de maaltijd. van een mug een olifant maken het naadje van de kous willen weten je uit de naad werken uit je nek kletsen achter het net vissen het neusje van de zalm iemand bij de neus nemen met de noorderzon vertrekken door het oog van de naald kruipen een oogje op iemand hebben je ogen in je zak hebben paal en perk aan iets stellen geen pap meer kunnen zeggen met de gebakken peren zitten ergens met de pet naar gooien de pijp aan Maarten geven bij de pinken zijn een pleister op de wonde iemand een poets bakken de puntjes op de i zetten	dingen tegen iemand zeggen die je alleen maar zegt omdat je weet dat die ander dat graag hoort niet weten wat je moet zeggen Dat komt te laat. iets erger doen lijken dan het is precies willen weten hoe iets zit heel hard werken dingen vertellen die niet waar zijn te laat zijn om nog iets te krijgen het allerbeste iemand misleiden, een grap met iemand uithalen ongemerkt of stiekem vertrekken zonder dat de achterblijvers weten waarheen maar net kunnen ontkomen aan gevaar verliefd zijn op iemand niet goed uitkijken ervoor zorgen dat iets niet meer gebeurt heel erg vermoeid zijn te maken hebben met de vervelende gevolgen van iets ergens helemaal niet je best voor doen ergens mee stoppen; het opgeven slim zijn een troost, iets wat de narigheid iets minder erg maakt een grap met iemand uithalen iets helemaal goed afwerken

als puntje bij paaltje komt op het puntje van je stoel zitten in de puree zitten in de put zitten recht voor zijn raap Het is rozengeur en maneschijn. achter iemands rug om een scheve schaats rijden iets in je schild voeren iemand een schouderklopje geven in de soep lopen voor spek en bonen meedoen de spijker op de kop slaan Het loopt de spuigaten uit. de stoute schoenen aantrekken ergens een stokje voor steken steen en been klagen op stel en sprong taal noch teken geven iemand aan de tand voelen met lange tanden eten gauw op je teentjes getrapt zijn over je toeren zijn	als het er werkelijk op aankomt; als het er werkelijk toe doet heel gespannen en meestal ook wel geïnteresseerd naar iets zitten kijken of luisteren problemen hebben en geen oplossing weten bedroefd zijn, geen hoop hebben direct, op een wat ruwe manier Alles is geweldig. stiekem iets verkeerd doen; iets doen wat niet mag dingen doen waar anderen niets van weten iemand een compliment geven helemaal mislukken meedoen zonder dat je echt meetelt of serieus wordt genomen een opmerking maken die precies aangeeft hoe iets zit Het wordt te erg. iets doen wat je eigenlijk niet goed durft ervoor zorgen dat iets niet doorgaat heel erg klagen direct, onmiddellijk niets van je laten horen iemand ondervragen met tegenzin eten snel beledigd zijn helemaal in de war zijn

uit de toon vallen	niet passen bij de rest
er geen touw aan vast kunnen knopen	er helemaal niets van snappen
tranen met tuiten huilen met vallen en opstaan	heel erg huilen met veel mislukkingen, waarna je het elke keer toch weer opnieuw probeert
uit je vel springen	plotseling heel erg boos worden
geen vinger uitsteken	helemaal niets doen, niet meehelpen
twee vliegen in één klap	twee dingen in één keer regelen; twee voordelen in één keer hebben
iemand de voet dwars zetten op grote voet leven op staande voet door het vuur gaan voor iemand	iemand tegenwerken veel geld uitgeven meteen alles voor iemand willen doen
een waarschuwing in de wind slaan	niet luisteren als iemand je ergens voor waarschuwt
in het water vallen	mislukken
het achtste wereldwonder	iets, meestal een bouwwerk, waarover je heel erg verbaasd bent omdat het zo bijzonder is
iemand in de wielen rijden recht door zee zijn met zevenmijlslaarzen ergens een punt van maken	iemand dwarszitten eerlijk zijn met grote stappen; snel en slordig problemen over iets maken

Een apart soort zegswijzen zijn uitdrukkingen die bestaan uit een lidwoord, bijvoeglijk naamwoord en een persoonsnaam (die persoonsnaam wordt in dit geval met een kleine letter geschreven omdat er niet één bepaalde persoon mee wordt bedoeld).

een brave hendrik	iemand die niets ondeugends durft te doen
een hele piet	iemand die belangrijk is
de jarige job	degene die zijn/haar verjaardag viert
een nieuwsgierig aagje	iemand die erg nieuwsgierig is
een ongelovige thomas	iemand die nooit iets wil geloven
een razende roeland	een woesteling, een wildebras
een vrolijke frans	iemand die vrolijk is
de ware jacob	de juiste partner

Een uitgebreide verzameling van spreekwoorden en zegswijzen vind je in het *Van Dale Junior Spreekwoordenboek*.

23 **Werkwoordelijke uitdrukkingen, koppels en uitroepen**

Behalve spreekwoorden en zegswijzen kent de taal nog veel meer vaste uitdrukkingen.

Werkwoordelijke uitdrukkingen

Er zijn veel korte uitdrukkingen met daarin een werkwoord.

een bok schieten een grote fout maken; een blunder begaan
de geest geven het niet meer doen, doodgaan

Ze zijn vaak lang niet allemaal in een spreekwoordenboek opgenomen, maar wel in een gewoon betekeniswoordenboek. Ze hebben ook altijd een figuurlijke betekenis. *Een bok schieten* betekent bijvoorbeeld niet dat je echt een bok doodschiet.

Je kunt een werkwoordelijke uitdrukking het beste herkennen door goed naar het werkwoord te kijken. Dat werkwoord heeft in de werkwoordelijke uitdrukking niet de betekenis die het gewoonlijk heeft. In *de geest geven* gaat het bijvoorbeeld niet om echt iets aan iemand geven.

In werkwoordelijke uitdrukkingen staat het werkwoord vaak achteraan als alleen de uitdrukking wordt genoemd. Maar als de uitdrukking in een zin wordt gebruikt, is dat niet meer zo.

de geest **geven**

Mijn horloge **gaf** vanmorgen de geest.

Hieronder staan meer voorbeelden van werkwoordelijke uitdrukkingen. Het gaat om uitdrukkingen die uit twee of drie woorden bestaan. In het geval van drie woorden gaat het dan bijna steeds om een lidwoord, een zelfstandig naamwoord en een werkwoord.

Werkwoordelijke uitdrukkingen

bakzeil halen	toe moeten geven dat je ongelijk hebt
binnen zijn	zoveel geld hebben dat je er gemakkelijk van kunt leven zonder nog te hoeven werken
bot vangen	niet krijgen wat je graag wilt
duimen draaien	helemaal niets doen
krokodillentranen huilen	doen alsof je verdrietig bent terwijl dat helemaal niet zo is
leergeld betalen	leren van fouten die je maakt
de aftocht blazen	vertrekken als de situatie bedreigend of te moeilijk wordt
de bal terugkaatsen	op een vraag die gesteld wordt geen antwoord geven maar een tegenvraag stellen
de balans opmaken	achteraf bekijken hoe iets verlopen is
de benen nemen	ervandoor gaan
je biezen pakken	ergens weggaan
een blauwtje lopen	aan iemand vragen of hij of zij verkering met je wil en als antwoord <i>nee</i> krijgen

het boetkleed aantrekken
de broek aanhebben

zeggen dat je ergens schuldig aan bent en dat je er spijt van hebt de baas zijn; meestal gezegd van een vrouw

de boot afhouden
de boot missen
een boterbriefje halen
de dans ontspringen

ergens niet op ingaan
 iets niet krijgen of een kans mislopen
 trouwen
 nog net kunnen ontsnappen aan iets wat je vervelend vindt

de doorslag geven
de draad kwijtraken
op dreef zijn
in duigen vallen
een flater slaan

van beslissende invloed zijn
 niet meer weten waar iets over gaat
 goed bezig zijn
 mislukken

je gram halen

een domme en grote fout maken
 waardoor je je voor gek voelt staan
 wraak nemen na een nederlaag of teleurstelling

je grenzen verleggen

dingen doen waarvan je eerst dacht dat je ze niet zou durven of kunnen
 vluchten

het hazenpad kiezen
je hielen lichten
de plaat poetsen
de plank mislaan
de vuile was buiten hangen

ervandoor gaan
 vertrekken
 het helemaal verkeerd hebben
 over onaangename zaken praten met buitenstaanders

Koppels

Bij koppels worden twee of drie dingen verbonden met het voegwoord *en* of met het voegwoord *of*. Het zijn vaste combinaties, die veel gebruikt worden.

koppels die verbonden zijn via het voegwoord en

af en toe	haat en nijd	over en uit
altijd en eeuwig	hoor en wederhoor	passen en meten
bar en boos	kant-en-klaar	pijl en boog
bepakt en bezakt	klip-en-klaar	pracht en praal
bont en blauw	koek en zopie	te vuur en te zwaard
ditjes en datjes	kommer en kwel	vast en zeker
dubbel en dwars	lief en leed	waarden en normen
eerst en vooral	mes en vork	water en vuur
flora en fauna	nu en dan	wikken en wegen
geheel en al	om en nabij	wis en waarachtig
glitter en glamour	open en bloot	zegge en schrijve

koppels met het voegwoord of

alles of niets
 erop of eronder
 graag of niet
 kiezen of delen
 kop of munt
 min of meer
 nu of nooit
 vroeg of laat
 zelden of nooit

koppels van drie dingen

bloed, zweet en tranen
 boter, kaas en eieren
 game, set en match
 rats, kuch en bonen
 rood, wit en blauw
 ziek, zwak en misselijk

De koppels hebben meestal een figuurlijke betekenis. Als iemand zegt: *Dat heeft me bloed, zweet en tranen gekost* dan bedoelt hij of zij dat het heel veel moeite heeft gekost en dat er hard voor gewerkt is.

Bij taalkoppels is de volgorde van de delen altijd vast. De volgorde kan door verschillende dingen bepaald zijn.

- 📖 De tijdsvolgorde: *oorzaak en gevolg*. Als iemand een been breekt, is daar een oorzaak voor. De oorzaak gaat dus altijd vooraf aan het gevolg. Daarom bestaat ook het taalkoppel: *oorzaak en gevolg*, en niet: *gevolg en oorzaak*.
- 📖 Het positieve voorop: *vriend en vijand, wel en wee*.
- 📖 Dichtbij voorop: *hier en daar, dit en dat*.
- 📖 De i-klank komt voor de a-klank: *ditjes en datjes, klip-en-klaar*.
- 📖 Bij sommige koppels is de volgorde in Vlaanderen omgekeerd aan de Nederlandse volgorde. In Nederland zegt men: *vast en zeker*. In Vlaanderen zegt men: *zeker en vast*.
- 📖 Ook bij namen zijn er veel koppels: *Suske en Wiske, C&A, Jan Klaassen en Katrijn*. Bij namen heb je soms weer andere regels die de volgorde bepalen:
 - De oudste staat voorop: *Vroom & Dreesmann* (Willem Vroom was ouder dan Anton Dreesmann).
 - De bekendste staat voorop: *John & Yoko* (John Lennon en Yoko Ono).
 - Degene die als eerste in het alfabet staat, staat voorop: *Bert en Ernie*.
 - De kortere naam komt voor de langere naam: *Jip en Janneke*.

Uitroepen

Uitroepen worden ook wel *gevoelwoorden* of *gevoelszinnen* genoemd: woorden en zinnen waarmee mensen aangeven hoe ze zich voelen. Als het zinnen zijn, zijn het vaak korte, onvolledige zinnen. In geschreven tekst staat er vaak een uitroepteken achter om aan te geven dat ze nadruk moeten krijgen als ze uitgesproken worden. Als uitroepen ergens midden in een zin staan, worden ze *tussenwerpsels* genoemd. Echt korte uitroepen als *ai, au, ah* zijn *klankwoorden*. Ze geven zo goed mogelijk het geluid weer dat iemand maakt.

aan me hoela	deuh	lekker belangrijk
ach	effe dimmen	mazzel
ajakkes	eureka	mooi niet
alle machtig	gezondheid	oké
asjemenou	help	opzouten
basta	hoera	proost
ben je nou helemaal	hupsakee	punt uit
bingo	hou je taai	tsjakka
bliksems	jakkes	verhip
boeien	jemig	warempel
bravo	kassa	
cheers	krijg nou wat	

24 Proza en poëzie

Bijzonder taalgebruik kom je vooral in proza en poëzie tegen. Met *proza* worden verhalende teksten bedoeld terwijl gedichten *poëzie* worden genoemd. Binnen die twee groepen (proza en poëzie) heb je allerlei onderverdelingen. Bij proza heb je bijvoorbeeld de onderverdeling in omvang:

- *roman* (dik);
- *novelle* (een dunne roman of een lang verhaal);
- *kort verhaal*.

Maar je kunt proza ook indelen naar de streek, de omgeving of de tijd waarin het boek zich afspeelt: *streekroman*, *historische roman*, *sciencefiction*, enz. Je kunt proza ook indelen naar onderwerp of soort (*genre*): *liefdesromans*, *oorlogsromans*, *griezelromans*, *detectives*, *thrillers*, etc. Of naar de groep lezers waarvoor het proza bedoeld is: *jeugdboek*, *chicklit*, enz.

202

Bij poëzie heb je ook allerlei onderverdelingen, bijvoorbeeld gedichten met rijm en zonder rijm, gedichten die altijd uit vijf regels bestaan en gedichten die altijd uit veertien regels bestaan, enz.

Fictie en non-fictie

Verhalen kunnen verzonnen zijn of echt gebeurd. Als een verhaal verzonnen is, heet het *fictie*. Er is ook proza dat gebaseerd is op werkelijk gebeurde zaken. Denk maar aan *dagboeken*, *levensbeschrijvingen* (*biografieën*) of *historische verhalen*. In een biografie beschrijft de schrijver het leven van een persoon. Als een schrijver het eigen leven beschrijft, heet dat een *autobiografie*. Het woord *auto* komt uit het Grieks (van *autos*) en betekent zelf.

Met *non-fictie* worden teksten bedoeld zoals *essays* en *artikelen*. In essays geven schrijvers hun mening over onderwerpen die zich in de werkelijkheid afspeelen. Ook *kranten-* en *tijdschriftartikelen* zijn non-fictie. Een essay is langer dan een artikel. Non-fictie is vooral bedoeld om informatie over te dragen. Ook *woordenboeken*, *reisgidsen* en *studieboeken* horen erbij.

Kenmerken van verhalende teksten (proza)

Elk verhaal, elke roman is altijd vanuit een bepaalde persoon geschreven. Dat heet het *perspectief* van het boek. De twee meestvoorkomende perspectieven zijn:

 de ik-vorm

Ik liep op straat en ging ...

Alles wordt vanuit de ik-persoon beschreven en verteld. Het is de vorm die je ook ziet in dagboeken.

 de hij/zij-vorm

Suzie Mengelse kwam lachend de klas binnen. Ze was zo vrolijk, omdat ze ...

Daarbij wordt alles vanuit een ander personage beschreven.

203

Soms gebruiken schrijvers een wisselend perspectief. Ze wisselen de ik-vorm dan af met de hij/zij-vorm of ze kiezen voor elk hoofdstuk een andere hij of zij van waaruit het verhaal verteld wordt. Een perspectief dat maar af en toe gebruikt wordt, is de *alwetende verteller*. Dat is een verteller die af en toe laat merken alles al te weten, dus ook hoe het verhaal afloopt. Er staan dan bijvoorbeeld:

Jochem Elberse wist op dat moment niet dat hij later een beroemde voetballer zou worden.

Een ander kenmerk van proza is het gebruik van *dialogoog*. Een dialoog is een gesprek tussen twee mensen. Soms wordt ook een gesprek tussen meer dan twee mensen een dialoog genoemd, maar zo'n gesprek is eigenlijk een *polyloog*. Poly betekent *meer*, terwijl *dia* in dit geval de betekenis *twee* heeft. Een kort voorbeeld van een dialoog is het volgende gesprekje:

'Kom, we gaan even binnen kijken', zei Elly tegen haar vriendin Maruscha.
 'Oké', zei Maruscha meteen.

In proza kom je ook heel vaak allerlei vormen van beeldspraak tegen (zie over beeldspraak hoofdstuk 21).

Kenmerken van gedichten (poëzie)

Gedichten zijn teksten die een gevoel uitdrukken. De schrijver van een gedicht, de *dichter*, gebruikt woorden en zinnen die heel persoonlijk het gevoel weergeven dat hij of zij wil vangen in woorden. De taal hoeft in een gedicht nauwelijks aan taalregels te voldoen. Het gedicht is de meest vrije tekstvorm die er is. Maar er zijn veel soorten gedichten of *dichtvormen* en daaronder zijn er die wel weer eigen regels hebben over hoe zo'n gedicht eruit moet zien (bijvoorbeeld *limerick* of *sonnet*).

De regels van een gedicht worden *versregels* genoemd. Ze bestaan vaak niet uit een volledige zin, maar uit maar een halve zin.

Het kan zijn dat een zin in een gedicht uitgesmeerd wordt over wel vijf of zes versregels. Zinnen worden in een gedicht lang niet altijd begonnen met een hoofdletter en afgesloten met een punt. Een gedicht kan een aaneengesloten reeks van versregels zijn. Maar vaak bestaat een gedicht uit tekstblokjes met daartussen een witregel. Die tekstblokjes zijn de *strofen* van een gedicht. Sommige dichtsoorten hebben een vastgelegd aantal versregels per strofe, andere hebben dat niet. Een strofe die een paar keer met precies dezelfde woorden terugkeert in een gedicht, heet *refrein*. In gedichten komt een refrein niet zo vaak voor. Een refrein is meer iets voor een lied. Een lied zou je kunnen zien als een gezongen gedicht. De strofen van een lied heten *coupletten*.

Rijmsoorten

Niet alle gedichten rijmen en dat hoeft ook helemaal niet. Bij gedichten die wel rijm hebben, kunnen verschillende soorten rijm gebruikt worden. De twee belangrijkste rijmsoorten zijn *eindrijm* en *beginrijm*. Beginrijm wordt ook *alliteratie* genoemd.

📖 **Eindrijm:** de rijmende woorden eindigen hetzelfde: *lopen - hopen, fiets - niets*. Daarbij is het wel belangrijk dat de klemtoon in de lettergrepen gelijk ligt.

📖 **Beginrijm:** Verschillende woorden of namen uit een versregel beginnen met dezelfde letter(s).

Liesje leerde Lotje lopen langs de lange Lindelaan.

Rijmschema's

In gedichten kunnen twee op elkaar volgende regels rijmen, maar het kan ook zijn dat regel 1 rijmt op regel 3 en regel 2 op regel 4. De rijmmogelijkheden worden *rijmschema's* genoemd. Ze worden aangeduid met letters en hebben een eigen naam. De letter staat voor de slotklank. Twee dezelfde letters betekent dat die twee regels dezelfde slotklank hebben.

 Gepaard rijm: eerste strofe: a Mama, papa, blijf je thuis?
 aabb; De tweede strofe heeft a Er lopen dieven door het huis.
 dan cddd; enz. De eerste b Er lopen boeven op de gang.
 twee regels rijmen dus op b In het donker ben ik bang.
 elkaar en de laatste twee
 ook, terwijl die niet op de
 eerste twee rijmen. (Joke van Leeuwen)

 Gekruist rijm: eerste strofe: abab; tweede strofe: cddd; enz.
 Regel 3 rijmt op regel 1 en regel 4 rijmt op regel 2.
 a Het huis waar ik woon, heeft wel erg dunne muren
 b en we wonen te dicht op een kluit.
 a Dus een klein beetje herrie geeft ruzie met burens
 b en zo'n ruzie maakt ook weer geluid.
 (Willem Wilmink)

 Omarmend rijm: eerste strofe: abba; tweede strofe: cddd; enz.
 Regel 4 rijmt op regel 1 en regel 2 en 3 rijmen met elkaar.
 a Toen ze een meisje was van zeventien
 b Moest ze de hele middag erwtjes doppen
 b Op het balkon, ze wou de teil omschoppen
 a Ze was heel woest, ze kon geen erwt meer zien
 (Annie M.G. Schmidt)

 Gebroken rijm: eerste strofe abcb; tweede strofe defe; enz. Hier zijn er dus maar twee van de vier regels die rijmen.
 a Op 't hoekje van de hooigracht
 b En van de Nieuwe Rijn,
 c Daar zwoer hij, dat hij zijn leven lang
 b Mijn boezemvriend zou zijn.
 (Piet Paaltjens)

Dichtvormen

Haiku

(spreek uit: haikoe)

Een haiku is een gedicht geschreven in drie regels van 5, 7 en 5 lettergrepen. Met een haiku geef je weer wat je op een bepaald moment ziet of voelt.

o, oude vijver
 een kikker springt erin
 geluid van water

(Basho)

Klankdicht

Een gedicht dat niet uit echte woorden bestaat maar uit een reeks van klanken is een klankdicht. Met een klankdicht probeer je een bepaalde sfeer op te roepen.

Oote oote oote
 Boe
 Oote oote
 Oote oote oote boe
 Oe oe

(Enkele regels uit een gedicht van Jan Hanlo)

Limerick

Een limerick is een grappig gedicht van 5 regels. In de eerste regel wordt meestal een persoon of dier opgevoerd met daarbij een plaatsnaam (al is dat niet verplicht). De regels 1, 2 en 5 rijmen op elkaar. En de regels 3 en 4 ook. Het rijmschema is dus aabba. De regels 3 en 4 zijn heel kort. In de regels 1, 2 en 5 zitten drie klemtonen. In de regels 3 en 4 maar twee.

Er was eens een eend in de Dommel
 heel boos over drijvende rommel.
 Hij huurde een wagen
 en bracht in drie dagen
 De rotzooi het land uit, naar Lommel.

(Jan van der Pol)

Elfje

Een elfje is een gedicht dat uit elf woorden bestaat die verdeeld zijn over vijf versregels.

versregel 1	één woord	oproepen bepaalde sfeer (kleur, dier, eigenschap, gevoel)
versregel 2	twee woorden	uitwerking
versregel 3	drie woorden	verdere uitwerking
versregel 4	vier woorden	verdere uitwerking (jezelf erin betrekken)
versregel 5	één woord	ontknoping, uitsmijter

blauw
 een duik
 als een aal
 schietend door het water
 zwemmen

Nonsenspoëzie

Nonsenspoëzie bestaat uit gedichten waarin vaak woorden worden gebruikt die niet bestaan en waarin dingen worden beschreven die eigenlijk niet kunnen. De dichter Cees Buddingh' (1918-1985) schreef soms nonsenspoëzie, zoals zijn gedicht *De Blauwbilgorgel*. Dat begint met het volgende couplet:

Ik ben de blauwbilgorgel,
 Mijn vader was een porgel,
 Mijn moeder was een porulan,
 Daar komen vreemde kind'ren van.
 Raban! Raban! Raban!

208

Sonnet

Een sonnet is een gedicht dat bestaat uit veertien (vers)regels. De eerste twee strofen hebben elk vier regels. De laatste twee elk drie regels.

4 = kwatrijn
 2 x 4 = octaaf
 3 = terzine
 2 x 3 = sextet

Na het octaaf krijg je in het gedicht meestal een *wending*. De inhoud gaat dan een andere kant op dan je zou verwachten. Het rijmschema is in een sonnet vaak: abba abba cdc dcd. Het woord sonnet komt van het Latijnse woord *sonare*, dat *klinken* betekent. Maar een sonnet mag toch niet verward worden met het hiervoor genoemde klankdicht. Het klinkende bij een sonnet steekt in de vaste afwisseling van rijm en in het strakke ritme. Hieronder een voorbeeld van een sonnet, geschreven door Patty Scholten.

Picknick met bavianen

Dit is hun picknickplek. Wij zijn met velen
 maar zij met meer. Onze chauffeur, de kok en
 de reisleidster zwaaien verwoed met stokken.
 Allengs stokt elke hap in onze kelen.

Een baviaan belaagt me onverschrokken,
 maar ik wil toch mijn brood niet met hem delen.
 Dat wil hij ook niet; liever alles stelen.
 De evolutie wordt opnieuw voltrokken.

Dit keer verliest de mens. Ik zit te dromen
 over mezelf als aap, behaard en sterk
 zie witte, slome wezens nader komen.

Het is zo spannend dat ik te laat merk
 hoe 'n baviaan mijn brood pikt. In de bomen
 moont* hij trots met een knalrood achterwerk.

209

(*Moont moet uitgesproken worden als *moent*; de betekenis is: *je blote kont aan iemand laten zien*; als mensen *moonen* doen ze dat meestal om anderen te beledigen. *Moonen* is een Engels werkwoord. Het is afgeleid van *mooning*. In de woorden *mooning* en *moonen* zit het woord *moon* (maan). Blote billen lijken wel wat op de vorm van de maan', vandaar *mooning* en *moonen*.)

Vrij gedicht

In het vrije gedicht zijn geen regels waaraan een dichter zich moet houden. Alles kan en mag. Een vrij gedicht rijmt meestal ook niet. Een voorbeeld van de dichter K. Schippers:

Mooi hoedje

Een twee drie vier
 hoedje van
 hoedje van
 een twee drie vier
 hoedje van
 blauw
 fluweel
 met diamanten
 knoopjes.

1 **W**ilhelmus van Nassouwe
 ben ik, van Duitsen bloed,
 den vaderland getrouwe
 blijf ik tot in den dood.
 Een Prinse van Oranje
 ben ik, vrij onverveerd,
 den Koning van Hispanje
 heb ik altijd geëerd.

2 **I**n Godes vrees te leven
 heb ik altijd betracht,
 daarom ben ik verdreven,
 om land, om luid gebracht.
 Maar God zal mij regeren
 als een goed instrument,
 dat ik zal wederkeren
 in mijnen regiment.

3 **L**ijdt u, mijn onderzaten
 die oprecht zijt van aard,
 God zal u niet verlaten,
 al zijt gij nu bezwaard.
 Die vroom begeert te leven,
 bidt God nacht ende dag,
 dat Hij mij kracht zal geven,
 dat ik u helpen mag.

4 **L**ijf en goed al te samen
 heb ik u niet verschoond,
 mijn broeders hoog van namen
 hebben 't u ook vertoond:
 Graaf Adolf is gebleven
 in Friesland in den slag,
 zijn ziel in 't eeuwig leven
 verwacht den jongsten dag.

5 **E**del en hooggeboren,
 van keizerlijken stam,
 een vorst des rijks verkoren,
 als een vroom christenman,
 voor Godes woord geprezen,
 heb ik, vrij onversaagd,
 als een held zonder vreden
 mijn edel bloed gewaagd.

6 **M**ijn schild ende betrouwen
 zijt Gij, o God mijn Heer,
 op U zo wil ik bouwen,
 Verlaat mij nimmermeer.
 Dat ik doch vroom mag blijven,
 uw dienaar 't aller stond,
 de tirannie verdrijven
 die mij mijn hart doorvondt.

7 **V**an al die mij bezwaren
 en mijn vervolgers zijn,
 mijn God, wil doch bewaren
 den trouwen dienaar dijn,
 dat zij mij niet verassen
 in hunnen bozen moed,
 hun handen niet en wassen
 in mijn onschuldig bloed.

8 **A**ls David moeste vluchten
 voor Sael den tiran,
 zo heb ik moeten zachten
 als menig edelman.
 Maar God heeft hem verheven,
 verlost uit alder nood,
 een koninkrijk gegeven
 in Israël zeer groot.

9 **N**a 't zuur zal ik ontvangen
 van God mijn Heer dat zoet,
 daarna zo doet verlangen
 mijn vorstelijk gemoed:
 dat is, dat ik mag sterven
 met eren in dat veld,
 een eeuwig rijk verwerven
 als een getrouwen held.

10 **N**iet doet mij meer erbarmen
 in mijnen wederspoed
 dan dat men ziet verarmen
 des Konings landen goed.
 Dat u de Spanjaards krenken,
 o edel Neerland zoet,
 als ik daaraan gedanke,
 mijn edel hart dat bloedt.

11 **A**ls een prins opgezeten
 met mijner heires-kraacht,
 van den tiran vermeten
 heb ik den slag verwacht,
 die, bij Maastricht begraven,
 bevreesde mijn geweld;
 mijn ruiters zag men draven
 zeer moedig door dat veld.

12 **Z**o het den wil des Heren
 op dien tijd had geweest,
 had ik geem willen keren
 van u dit zwaar tempeest.
 Maar de Heer van hierboven,
 die alle ding regeert,
 die men altijd moet loven,
 en heeft het niet begeert.

13 **Z**eer christlijk was gedreven
 mijn prinselijk gemoed,
 standvastig is gebleven
 mijn hart in tegenspoed.
 Den Heer heb ik gebeden
 uit mijnes harten grond,
 dat Hij mijn zaak wil redden,
 mijn onschuld maken kond.

14 **O**orlof, mijn arme schapen
 die zijt in groten nood,
 uw herder zal niet slapen,
 al zijt gij nu verstrooid.
 Tot God wilt u begeven,
 zijn heilzaam woord neemt aan,
 als vrome christen leven,
 't zal hier haast zijn gedaan.

15 **V**oor God wil ik belijden
 en zijner groten macht,
 dat ik tot genen tijden
 den Koning heb veracht,
 dan dat ik God den Heere,
 der hoogsten Majesteit,
 heb moeten obediëren
 in der gerechtigheit.

Naamdicht

Een naamdicht, ook *acrostichon* genoemd, is een gedicht waarvan de eerste letters van elke versregel of van elke strofe achter elkaar gelezen een woord of zin vormen. Ook liederen kunnen naamdichten zijn. Een bekend voorbeeld is het Nederlandse volkslied, het *Wilhelmus*. De eerste letters van elk couplet vormen samen de naam: *Willem van Nazzov* (= *Wilhelmus van Nassauwe*; ook met ou geschreven: *Nassouwe*).

